

Станіслав О.В.

Волинський державний університет імені Лесі Українки

ВИКОРИСТАННЯ НЕВЕРБАЛЬНИХ ЗАСОБІВ КОМУНІКАЦІЇ ДЛЯ ГРАФІЧНОГО ОФОРМЛЕННЯ ТЕКСТУ

(на матеріалі французької мови)

У сучасній лінгвістиці мовленнєва комунікація розглядається як цілеспрямований процес, в основу якого покладено вибір та використання мовцем оптимальних мовних засобів для досягнення своєї комунікативної мети. Вже не викликає ніяких сумнівів твердження, що будь-який текст є прагматично спрямованим, оскільки крім інформативної функції він виконує ще й функцію впливу на комунікантів. У контексті зазначеної проблеми Г.Почепцов висловив думку про те, що прагматично значущим може бути використання мовних одиниць різних рівнів, від звука до речення [1:123], а відтак, прагматично маркованими виступають морфеми, слова, фразеологічні вирази, синтаксичні конструкції, стилістичні прийоми тощо. Вищеперераховані мовні засоби складають вербальний компонент тексту, однак, сказане повною мірою стосується і невербальних засобів писемного висловлювання, які, зазвичай, лишаються поза увагою мовознавців. Актуальність звернення до даної проблематики обумовлена інтересом учених до питання ефективного, оптимального, виразного та раціонального оформлення тексту, яке змусило б повернути увагу реципієнта до інформації, що подається, та сприяло б подальшому її засвоєнню. У рамках означеної статті ми пропонуємо розглянути невербальні прийоми графічного оформлення тексту (до яких ми відносимо шрифт, підкреслювання, колір, малюнки, спосіб розміщення тексту, позначки, схеми, таблиці й таке інше) та їх прагматичну зумовленість.

Насамперед зазначимо, що предмет нашого дослідження представляє собою бінарну опозицію: по-перше, це – опозиція вербальним (словесним) засобам комунікації, а по-друге, це – опозиція невербальним способам усного спілкування (жести, міміка, постава тіла і т.п.). Таким чином, **невербальні засоби** писемної системи можна визначити як опосередковані знакові маркери, які разом із засобами мовного коду служать для створення, передавання та сприйняття повідомлень.

Вивченням утворення, функціонування супутніх мовленню невербальних засобів займалися психологи, текстологи, лінгвісти (Ш.Баллі, М.І.Горелов, Г.В.Колшанський, О.О.Леонтєв, Т.М.Ніколаєва, А.Хілл, З.З.Чанишева та інші), що стало підґрунтям для розвитку окремої галузі філології – паралінгвістики. Однією з проблем сучасної паралінгвістики є систематизація та типологізація невербальних способів комунікації, оскільки загальновизнаним фактом залишається відсутність їхньої системності в структурі мови. Вкажемо, що в якості одиниць, що формують систему невербальних елементів, використовуються **кінеми**

або **кінеморфи** (термін увів Р.Бердуістел) [2:15], які корелюють із мовними сегментами.

Кінеми писемної мови мають графічну природу й сприяють ефективності комунікації. Умовно їх можна впорядкувати наступним чином:

- шрифт (рисунок, розмір, колір);
- спосіб розміщення знаків на площині (напрямок, розташування в рядку та на сторінці);
- зображувальні елементи (ілюстрація, малюнок, орнамент).

Варто зазначити, що перелік кінем писемної мови на цьому не закінчується, його можна продовжити, однак, у нашій статті ми проаналізуємо прагматичну значущість лише основних з них.

Насамперед, це – **шрифт**, який зумовлюється особливим співвідношенням товщини головних і з'єднувальних (поперечних) ліній літер. У зв'язку з цим проводять класифікацію шрифтів, яка не набула сталого вигляду, оскільки їх кількість та рисунок не мають обмеженої визначеності [3:106]. Приміром, М.Вокс запропонував розрізнити 9 основних типів: Les Manuaires, Les Humanes, Les Ganaldes, Les Réales, les Didones, Les Mécanes, Les Linéales, Les Incises, Les Scriptes. Окрім того, існує два способи розташування графічних знаків у рядку, тобто вирізняється специфічний рисунок шрифтів: прямий (устав) і похилий (курсив). Шрифт кожного з друкованих жанрів – книги, журналу, газети, реклами – має свої відзнаки. У французьких текстах співвідношення між прямим і похилим зображенням літер дещо різниться у порівнянні з українськими текстами. Французи значно частіше використовують курсив, який є традиційним при оформленні передмов до книг, при написанні окремих статей, коментарів, газетних оголошень, анотацій, ремарок у п'єсах тощо. Так чи інакше, курсив слугує засобом виділення, виокремлення певного сегмента від основного тексту, який набраний уставом. Здебільшого, це – 1) сегмент, який видається авторові особливо вагомим у змістовому плані; 2) сегмент, на який перенесено логічний наголос; 3) сегмент іншого стилістичного аспекту – запозичені слова, терміни, заголовки, надписи і т.п. Приміром, в одному з французьких журналів фіксуємо рубрику *Ecrivez-nous*, яку супроводжує коментар, оформлений курсивом, що виступає акцентом усієї наступної інформації:

Ecrivez-nous

*Cette page est la vôtre. Alors, réagissez, commentez, critiquez, témoignez...
et n'oubliez pas de signer vos lettres et vos mails.*

Розмір шрифту називається кеглем. У французькій графіці за ступенем зростання їх розрізняють такі: nonpareille, mignone, petit-texte, gaillarde, petit romain, philosophie, cicero, saint-augustin, gros-texte, gros-romain, petit-parangon palestine, petit-canon, trismegistre, gros-canon, double-canon, triple-canon, Grosse Nonpareille. Щодо розміру шрифту в мікроконтексті, то він представлений двома варіантами: кегель основного набору і вищий кегель. Інакше кажучи, розмір шрифту складає протиставлення велика літера/мала літера, яке

функціонально збігається з опозицією устав/курсив, оскільки також слугує виокремленню сегментів, наприклад:

LOCATIONS DE VETEMENTS
DE CEREMONIE, SOIREE ET COCTAIL
pour ELLE et LUI

Означене рекламне оголошення виділяється особливостями графічного оформлення – написанням великими літерами лексичних одиниць усупереч правилам орфографії.

Окрім того, що шрифти різняться рисунком та розміром, слід указати також на їхні особливості в колірному зображенні. За контрастним насиченням виділяють світлий/напівжирний/жирний шрифти. Приміром, знаходимо надпис такого зразка:

avoir l'esprit ouvert sur le monde,
c'est comprendre votre conception du **futur**,

де ключове слово виділено жирним шрифтом. Необхідно ще додати кольорове оформлення графічних знаків [4:57], що ґрунтується на протиставленні чорний/нечорний (кольоровий). Психологи стверджують, що надпис червоним кольором – це сигнал до дії, жовтий на чорному – сприяє запам'ятовуванню інформації. Усі ці прийоми використовуються, головним чином, для виділення сегментів і застосовуються там, де акцентування повинно бути особливо помітним (заголовки, реклама, інструкції, підручники, журнали, книги для дітей).

Таким чином, за допомогою шрифтових відмінностей (рисунок, розмір, колір) урізноманітнюються форми писемного викладу, що сприяє підвищенню ефективності висловлювання.

Стосовно **розташування знаків на площині**, то у французькій традиції письма склалося так, що графічні знаки розміщуються в рядку горизонтально. Однак, спостерігаються вертикальні, симетричні та асиметричні рядки, рядки, що розташовуються по центру сторінки. Недотримання горизонтально направленою письма, можна вважати порушенням норми, яке переслідує конкретні прагматичні, естетичні цілі. Так, у кресленнях, графіках, малюнках негоризонтальний напрямок рядків пояснюється бажанням економно використати простір. Крім того, у прикладах подібного зразка не текст виступає єдиним засобом передачі інформації, а власне його оформлення (невербальні засоби) відіграє вирішальну роль. Порушення горизонтального напрямку рядків властиво певним функціональним стилям мови – науково-технічним текстам, поезії, рекламі тощо. Яскравим прикладом такої організації знаків на площині є поезія, коли рядки віршів розташовуються таким чином, що утворюється малюнок (дощ, зірки, фонтан і таке інше). Прихильником аналогічного ліризму був Г.Аполінер, твори якого треба, передусім, дивитися, а потім вже читати. Він розвивав традиції каліграми – виду графічного мистецтва, коли зміст ілюструється і доповнюється зоровою інтерпретацією образу, тобто являє собою своєрідний “мальований вірш”.

Негоризонтальні рядки, розшифровка яких потребує від читача більше часу та зусиль, є прикладом, що широко використовується в рекламі, іграх, кросвордах, загадках. Ускладнення прочитання пов'язано з намаганням затримати або ж акцентувати увагу реципієнта.

Встановлено, що легкість прочитання тексту залежить не лише від акомодатії ока на горизонталі, але й від моменту фіксації початку рядка, який визначається висотою літери та відстанню між рядками. Американський психолог Брукс розробив закони оптимальної довжини рядка для звичайного розміру шрифту [5:80]. Вважається, що довжина рядка не регулюється тим, хто пише, а залежить від формату сторінки. Проте, зв'язок між змістовим та графічним членуванням існує, хоча й по різному виявляється у різних контекстуальних умовах. Змістове “навантаження” рядка спостерігається при графічному оформленні діалогів (маркується зміна мовця), переліку (виокремлюється кожен елемент перерахування). У заголовках, рекламі поділ тексту на рядки пов'язаний безпосередньо зі змістовою стороною написаного: полегшує розуміння, сприйняття, уточнює значення повідомлюваного. Достатньо вірогідним видається й те, що протиставлення повних і неповних рядків слугує способом розрізнення жанрів проза/ поезія.

Ефективність впливу тексту поєднана також і з його розташуванням на сторінці. Дослідники реклами стверджують, що оголошення, розміщені у верхній правій частині сторінки сприймаються краще, аніж у нижній лівій. Доведено, що швидше запам'ятовуються вступна і кінцева частини рекламного тексту. Крім того, існують й інші способи “мобілізації” простору на сторінці (збільшення інтервалів між літерами, словами, рядками; пропуск рядків; нетрадиційне графічне розташування сегментів; “перевернуті” літери на 180°; обрамлення написаного тощо), що надає тексту виразності, яскравості, ритму. Не можемо обминути увагою такі прийоми виділення, як підкреслювання та перекреслювання, що використовуються, здебільшого, у публіцистиці, рекламі, творах художньої літератури. Підкреслювання слів застосовуються, зазвичай, для їх акцентування. Перекреслювання є способом вирізнення того, що існувало раніше, але не є актуальним на даний момент. Так, перекреслені цифри означають заміну старої ціни новою:

Le costume en tissu **Lanificio Filli Cerruti** : 274 € : 224 €

La veste ~~137~~ € : 106 €

Le pantalon ~~46~~ € : 38 €

Le costume ~~213~~ € : 182 €

Всі, означені вище, невербальні графічні засоби оформлення тексту успішно використовують рекламодавці для вирішення відповідних комунікативно-прагматичних завдань.

Проаналізований матеріал засвідчує, що разом із шрифтовим розмаїттям одну композицію складають **зображувальні елементи** (малюнки, ілюстрації і т.п.). Інакше кажучи, шрифт і різного зразка зображення – це неподільна система, частини одного організму, що проявляється в єдності стилю та змістової логіки між зображенням і графічним написанням.

Приміром, якщо розглянути фрески древніх храмів, то не можна не звернути увагу на те, що вже в давні часи шрифт усвідомлювався як виразовий елемент образотворчого мистецтва. Якщо ж треба придумати надпис до сучасної жартівливої картинки, то й шрифт буде відповідним (це можуть бути різні за стилем, кеглем, та кольоровим рішенням літери, а також їх розміщення на площині). Святковість, ліричність, строгість, урочистість, героїчний мотив – усе повинно знаходити своє відображення і в характері малюнка, і в природі шрифту.

Узагальнюючи наші спостереження над єдністю композиції шрифту і зображувальних елементів, висловимо думку про те, що така композиційна спільність може ґрунтуватись як на їх зближенні, так і на осмисленому контрасті, протиставленні. Зближення елементів композиції передбачає їх ясну ритмічну організацію, близьку насиченість кольором, у результаті чого можна досягти гармонійного злиття шрифту з орнаментом у єдиний образ. Протиставлення частин композиції базується на графічному підпорядкуванні шрифту зображенню або навпаки (шрифт упідлеглює зображенню), що виражається в опозиції об'єму і плоскості, статичності і динаміки, кольорового контрасту і т.ін.

Таким чином, проаналізовані нами невербальні засоби писемної мови виступають значущими одиницями французької графіки. Вони сприяють ефективності комунікації на письмі, оскільки виконують інформативно-зображувальну, емотивну, експресивну, прагматичну та інші функції. Результати даної розвідки дозволяють окреслити коло проблем, що пов'язані з дослідженням взаємодії вербальних та невербальних засобів писемної комунікації. Перспективним вбачається вивчення комбінаторики цих прийомів, як-то: повторення (невербальні засоби дублюють вербальні), доповнення (невербальні засоби модифікують вербальні), акцентування (підвищення уваги за допомогою невербальних прийомів), субституція (заміна невербальних засобами вербальних) тощо.

Дана стаття пропонує точку зору на використання невербальних засобів писемної мови для графічного оформлення тексту. У результаті аналізу було встановлено, що досліджувані одиниці є прагматично зумовленими і сприяють ефективності комунікації на письмі.

The article highlights usage of non-verbal means of written language for graphical setting of the text. The analysis proved that units under a question are pragmatically conditioned and they contribute to efficient communication in written language.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Почепцов Г.Г.* Прагматика текста / Коммуникативно-прагматическая и семантическая функции речевых единств. – Калинин, 1980.
2. *Чаньшева З.З.* Взаимодействие языковых и неязыковых факторов в процессе речевого общения. – Уфа, 1984.
3. *Веденина Л.Г.* Пунктуация французского языка. – М.: Высшая школа, 1975.
4. *Колишанский В.Г.* Паралингвистика. – М.: Наука, 1974.
5. *Реформатский А.А.* Техническая редакция книги. – М.: Наука, 1987.